

A budai vár 1687. és 1696. évi helyszínrajzai

Tanulmányunkban három vártérképet ismertetünk. Haüy 1687-ben készített térképét, amelyen a házak — egy a térképhez tartozó francia nyelvű mutató adatai alapján (1. melléklet) — meg vannak számozva, és a házak, illetve telkek a mutatóban megadott homlokzati méreteik szerint vannak e térképbe berajzolva (2. melléklet).

A másik térkép a »Zaiger über die Vöstung Anno 1696« feliratú összeírási könyv adatai alapján megszerkesztett térkép (3. melléklet), végül harmadik térképünk az 1950 óta folyó építészettörténeti kutatások során, a romossá vált házak vakolatának leverése után napvilágot látott középkori falakat mutatja (4. melléklet).

E térképek megszerkesztésénél az volt az irányelv, hogy az 1687-es és 1696-os felméréseket, illetve telekosztást össze lehessen hasonlítani a mai telekosztással, továbbá, hogy a harmadik térképen feltüntetett, ma is meglévő falak helyzetével igazoljuk az 1687-es és 1696-os állapotot. E harmadik térképünkkel azt kívántuk még hangsúlyozni, hogy a középkori házak falainak felhasználásával, kimondottan azokra ráépítkezve született meg a barokk város. Így őrizte meg a budai vár mind a mai napig középkori városstruktúráját.

Ezért mindhárom térkép adatait a mai telekosztást szemléltető, 1 : 1000 méretarányú vártérképre vetítettük át.

A budai várról helyszínrajzok vagy térképes ábrázolások a középkorból nem maradtak ránk. Haüy térképe a legrégebb olyan térképünk, amely az akkori viszonyokhoz mérten gondos munka és amely híven tükrözi a vár középkori városszerkezetét.

A vár utcái máig megtartották középkori vonalvezetésüket, a mai terek is — kisebb-nagyobb változásokkal — a középkori terekből alakultak, és nem hiányoztak a középkorban az egyes háztömbökbe benyúló zsákutcácskák sem. Haüy még az eredeti középkori városfalrendszert is ábrázolja térképén a később épült rondellás erődrendszer mögött, a vár lakónegyedének nyugati oldalán, kerek tornyaival és a várfalakra kiülő házaival. Az egyik ilyen torony 1953-ban látott napvilágot.¹

A »Zaiger« adatait tartalmazó térkép nem maradt reánk. Ezért szerkesztettük meg 3. mellékletünket képező térképünket, továbbá azért, mert erről a térképről olvashatók le azok a változások, amelyek

a töröktől való visszafoglalás utáni első 10 év városrendezési tevékenységét igazolják.

Mind Haüy, mind a »Zaiger« adatai láb, illetve öl és láb méretekben vannak megadva. E méretek átszámításánál és az így nyert méretek átvételénél az 1687-i mérnöki, illetve felmérési módszerek kezdetlegessége, ennek következtében pontatlansága miatt sokszor áthidalhatatlan nehézségek adódtak. Pl. Ha a »Zaiger« adatait pontosan felhordtuk, a legtöbb házhelynél különféle alakú és méretű hézagok keletkeztek, különösen ott, ahol a telkek hátsó oldalai egymással érintkeznek (6. kép). Ezek kiküszöbölésének igazolására szolgál elsősorban 4. mellékletünként közölt, középkori házfalakat feltüntető térképünk. Ez a munka a nagyobb, városalaprajzi összefüggéseket fedi fel részletekbe menő hűséggel, utcavonalak, házak, telkek összefüggéseit tisztázza.²

Az átvételénél háztömböknént, saroktól-sarokig mértük fel az adatokat, mindenütt tekintetbe véve a ma is meglévő középkori falakat (4. kép), kváderkövekből épített sarokarmirozásokat (5. kép), egyéb épületrészeket, homlokzati, házak közötti falsarkokat (7. kép), meglévő középkori boltozatos helyiségeket, utcai homlokzati vonalakat és a meglévő középkori pincék helyzetét. Ott, ahol a régi középkori épületmaradványok nyomtalanul eltűntek pl. az Országos Levéltár, a volt pénzügy-, honvédelmi és külügyminisztériumok épületei helyén, a Szent György tér nyugati oldalán, a Fehérvári kapu mellett stb., az akkor elpusztult házak helyeit csak a méretek lehető pontos felrakásával és interpolációval tudtuk körülbelül meghatározni.

Városszerkezeti szempontból szembetűnő változások Haüy 1687-es és a »Zaiger« 1696-os állapota között a Vár lakónegyedének nyugati oldalán a mai bástyasétány kialakulása,³ a Szentháromság tér megnagyobbodása, a Szent György tér parcellázása, a háztömbökbe vezető zsákutcák megszüntetése. Nagyobb arányú változást okozott még a Vár területén a szerzetesrendek telkeinek kialakítása. Ezeken a helyeken több középkori telket vontak össze és sok középkori házat bontottak le. A helyükön később felépült, nagy kiterjedésű templom- és kolostor-épületekkel viszont új városképi együtteseket teremtettek.

Tanulmányunkban a palota területét nem tárgyaltuk, célunk kizárólag a két különböző év — 1687 és 1696 — állapotát mutató térkép műszaki feldolgozása és összevetése a mai helyzettel; továbbá rávilágítottunk azokra a helyekre, ahol a két térkép között határozott városrendezési tevékenység következtében változások történtek.

Úgy véljük, hogy tanulmányunkkal a helytörténeti, illetőleg ezen belül a telektörténeti kutatások számára sikerült reális alapot teremtenünk, mely az újjáépítéshez és tervezéshez is szolgálat adatokat.

JEGYZETEK

¹ Weidinger György 1953. évi ásatása.

² Gerevich László, Gótikus házak Budán. Bud. Rég. XV. köt. Bp. 1950, 123.

³ Van két szerződés falak és házak lebontására 1690-ből. Az egyik vállalkozó, Bernard Savetti a Fehérvári kaputól az Esztergomi bástyaig, a másik Gall, az Esztergomi bástyától a Bécsi kapuig végezte a bontást. (Orsz. Ltár. Cam. Adm. zu Ofen, Exp. 1690. dec. 16.) E két szerződés igazolja a Bástyasétány kialakításának végrehajtását.

Gy. Weidinger—F. Horler

DIE SITUATIONSPLÄNE DER OFNER BURG AUS DEN JAHREN 1687 UND 1696

In unserer Studie besprechen wir drei Festungskarten. Auf der ersten, die von Haüy im Jahre 1687 ausgeführt wurde, sind die Häuser — auf Grund der Angaben eines zur Karte gehörenden und in französischer Sprache verfassten Verzeichnisses (Beilage Nr. 1.) mit Nummern versehen, wobei das Verzeichnis auch die Fassadenlängen der Häuser angibt (Beilage Nr. 2.). Der zweite Plan ist auf Grund jener Mitteilungen ausgeführt worden, die im Konskriptionsbuch »Zaiger über die Vöstung Anno 1696« enthalten sind. (Beilage Nr. 3.) Unsere dritte Karte zeigt schliesslich die mittelalterlichen Mauern, die im Laufe der seit 1950 geführten baugeschichtlichen Forschungen zum Vorschein gekommen sind. (Beilage Nr. 4.)

Das Leitprinzip beim Entwurf dieser Karten war, dass mit ihrer Hilfe ein Vergleich des Standes von 1687 und 1696, genauer gesagt, der damaligen Grundeinteilung mit der gegenwärtigen ermöglicht werden könne. Zweitens wollten wir durch die Lage der im dritten Plan eingetragenen mittelalterlichen Mauern, die auch heute noch erhalten sind, die Situationsverhältnisse unserer beiden anderen Karten nachweisen. Mit dieser dritten Karte wollten wir darauf hinweisen, dass die Barockstadt auf den erhalten gebliebenen Mauern der mittelalterlichen Häuser gegründet worden ist. Die Eintragung dieser mittelalterlichen Mauern in unsere Karte klärt uns über die grösseren Zusammenhänge im Stadtgrundriss auf, und darüber, wie sich Strassenlinien, Häuser und Gründe zu einander verhielten.

Die Angaben aller drei Karten übertrugen wir auf die Karte der Burg, die den gegenwärtigen Katasterplan in einem Massstab von 1 : 1000 zeigt.

Die Karte, welche die Angaben des »Zaigers« enthielt, ist nicht erhalten geblieben. Deshalb haben wir den Plan, der unsere Beilage Nr. 3. bildet, gemäss den Angaben des »Zaigers« entworfen, indem wir die in 1696 bestandenen und auch heute noch bestehenden Hausteile miteinander verglichen.

In unserer Studie befassen wir uns nicht mit dem Burggelände, wir wollten ausschliesslich die Karten, die den Situationsplan von zwei verschiedenen Jahren (1687 und 1696) enthalten, technisch aufarbeiten und mit den heutigen Verhältnissen vergleichen; ferner wollten wir jene Stellen hervorheben, wo zwischen den zwei Mappierungen Veränderungen vor sich gegangen sind, welche den Stadtregulierungsarbeiten zugeschrieben werden könnten.

Wir hoffen, dass es mit dieser Studie gelungen ist, der topographischen Forschung, insbesondere der Erforschung der Geschichte der Baugründe eine grundlegende Basis zu schaffen, deren Angaben auch beim Wiederaufbau und bei der Planung zu Hilfe gezogen werden können.

Verzeichnis der Abbildungen und Beilagen

Abb. 4. Mittelalterliche Strassenfassade und Eckarmierung des Hauses Nr. 314 von Haüy (heute Tárnokstrasse 13)

Abb. 5. Mittelalterliche Eckarmierung des Hauses Nr. 210 von Haüy (heute Fortunastrasse 18, Ecke Kardstrasse)

Abb. 6. Die schwarz gezeichneten Lücken auf der Karte geben den Unterschied zwischen den Angaben von Zaiger und der heutigen Lage an

Abb. 7. Mittelalterliche Eckarmierungen zwischen den Häusern Nr. 155 und 154 von Haüy (heute Országházstrasse 15 und 17) auf der Wandfläche der Strassenassade

Beilage 1. Zaiger der Festungskarte die von Haüy im Jahre 1687 ausgeführt wurde

Beilage 2. Ansicht des Wohnviertels in der Burg von Buda im Jahre 1687 nach den Angaben von Haüy

Beilage 3. Ansicht des Wohnviertels in der Burg von Buda im Jahre 1696 nach den Angaben von „Zaiger über die Vöstung“

Beilage 4. Übersichtskarte der mittelalterlichen Gebäuderuinen der Burg von Buda

Buda adóterhei a töröktől való visszafoglalástól a Rákóczi-szabadságharcig

A történetkutatónak, aki Buda városának a török uralom utáni évtizedekből fennmaradt írásos emlékeit tanulmányozza, feltűnik az a véget nem érő, szüntelen harc, melyet a városi polgárság és a tanács a bécsi hatalom igazgatási és katonai szervei ellen folytat a városra kirótt adók, közterhek elhárítása céljából. A panaszbeadványok, emlékiratok, tiltakozó iratok tömege áramlik a felettes hatóságokhoz, politikai vezető személyiségekhez, a bécsi udvari kamarához, a nádorhoz. Ezekben szinte a hivatalos levelezés alaphangjaként csendül fel a panasz; a szegény, elnyomott, romokban levő, kiszarolt várost mentsék fel eme vagy ama adó, közteher, vagy szolgáltatás fizetése alól.

A török elleni felszabadító hadjárat során Pest 1686. június havában, Buda pedig szeptemberre kerül a győztes császári csapatok kezébe. Romok, kiégett házak, piszok és mocsok, ez maradt meg csupán a nagymúltú városokból. A lakosság elpusztult vagy elmenekült, a győztes császári katonaság mulatozásának hangja tölti csak be egyelőre a sivár, elszomorító látványt nyújtó, üszkös utcákat.¹ Budán és másutt is, a császári katonaság gögös hódítóként veszi hatalmába az »új szerzeményeket«, s települ újabb zsarnokként a török járomtól megszabadult, sok nyomorúságot látott magyar jobbágy és városi polgár nyakába.

A töröktől visszaszerzett területek sorsáról már jóval Buda visszafoglalása előtt, 1684-ben intézkedik a bécsi kormányzat. Az országot meghódított gyarmatként kezelő bécsi kormánykörökben már ekkor kialakult az a vélemény, hogy a visszaszerzett területek nem magyar kézre, magyar fennhatóság alá, hanem a bécsi katonai, illetve kamarai igazgatás hatáskörébe kerülnek.² Ezt a szándékot magyarelles, abszolutisztikus tendenciák táplálták, mégpedig kimondottan az a nézet, hogy a visszafoglalt területek a fegyver jogán teljesen a császár birtokát képezik, s az uralkodónak a visszahódítás érdekében hozott áldozatok révén szabad rendelkezési joga van ez országrészek felett. Előkészítése volt ez a magyar állami függetlenséget megsemmisüléssel fenyegető, a magyar gazdasági életet még jobban gúzsba kötő, gyarmatosító politikának, melynek »magasabbrendű módszereit« a XVII. század végének bécsi államférfiai kidolgozni ugyan még nem tudták, de megnyitották a kaput e területek durvább módszerekkel történő katonai és gazdasági